

MÓR ÉPÍTÉSZET PESTEN

A Párisi Udvar története

Építész:

Nagy Csaba,
Pólus Károly,
Batta Miklós,
Pásztor
Ádám,
T. Major
Kriszta

A történet

Az épület telke a régi Pest része. A ferences templom körüli terület a középkori Pest külvárosának tekinthető. E környéken az ásások során Árpád-kori házfalak, középkori pénzek, tárgyak kerültek elő. [1]

A terület mai alakja a 18. század elején alakult ki, részben a középkori telekosztást követve, illetve az újjáépülő ferences templomhoz igazodva. Johann Philip Binder 1760-as térképén [2] már a mai Ferenciek tere jól azonosítható, a Kígyó utca előtt. Lipszky János 1810-es térképén [3] a terület már világos telekhatárokat és kialakult utcahálózatot mutat.

A terület mai alakjának kialakulását az Erzsébet híd építkezésével kapcsolatos munkák fejezték be. Ekkor a belváros magját – a Sebestyén, Rózsa és Hal térrel együtt – lebontották. Ekkor szűnt meg a Városház tér is. A bontás áldozatául esett a régi városháza, az egykori Grassalkovich-palota és a régi Kúria is. A térhez vezető

utcát – a mai Kossuth Lajos utcát – kiszélesítették. Az épület helyén a Brudern-bazár állott. Ez kétemeletes, klasszicista bérház volt, amelyhez üveggel fedett bevásárlóutca csatlakozott. Építtetője Brudern József báró, tervezője és kivitelező építőmestere, Pollack Mihály volt. [4] Az 1817-ben felépült Brudern-ház a múlt század elején Pest világvárosias nevezetességének számított. Megemlékezik róla Schams, Tótfalusi, Kazinczy és a külföldi utazók. [5] [6] [7] [8]

A tulajdonos tündöklése idején megfordultak itteni lakásában a reformkor francia rokonszenvű arisztokratái és értelmisége; gróf Andrássy Károly és György, id. Markó Károly, a Pulszkyak... A vagyonát eltékozló építető halála (1834) után az ingatlan a Teleki grófok kezébe került. 1843-ban az épület földszintjén nyitotta meg könyvkereskedését Emich Gusztáv, 1850-ben az épület a meginduló Pesti Napló első szerkesztőségének adott otthont. 1859-ben itt lakott gróf Teleki László, az 1860-as

években pedig gróf Teleki József. Az elhasználódott épületet 1906-ban a Belvárosi Takarékpénztár Rt. vásárolta meg gróf Mikes Ármínétől, korabeli rekordösszegért. A bank az épületet 1907-ben lebontatta.

A Belvárosi Takarékpénztár 1907-ben pályázatot írt ki az új székháza tervezésére. A zsűri – Alpár Ignác, Fittler Kamill és Jakabffy Ferenc – Korb Flóris és Giergl Kálmán, Bálint és Jámor, Hübner és Mészner terveit magasabb, Papp Gyula, Szabolcs Ferenc, Löbl Ferenc, Hubert József, Pártos Gyula és Pauer János terveit alacsonyabb díjazásra javasolták. A Takarékpénztár Igazgatósága a nyertesek helyett Schmahl Henriket bízta meg a tervezéssel.

Az épület terveit Schmahl Henrik elkészítette, ám ő 1912-ben Drezdában elhunyt. A kivitelezés irányítását Schmahl halála után a ház vasbeton szerkezetének tervezője, Lipták Pál vette át. Az épület belsőépítésze Spiegel Frigyes volt. A ház kerámiadíszait a Zsolnay-gyár

szállította. Az kupola és a boltozat üvegezése, valamint a burkolatba épített „üvegszemek” a Haas és Somogyi cég munkái. Az üveglakokat Róth Miksa készítette. Az öntöttvas kirakatszekrényeket Jungfer Gyula szállította. Az épület 1914 nyarán készült el, de utómunkái 1916-ig tartottak.

Az első világháború után Vida Artur (1921) és Cserba Dezső (1941), a második világháború után az Uvater (1959) tervei szerint alakították át az épületet. A százszáz üvegkupolájának cseréjére 1963-ban került sor. Bár a Párisi Udvar a második világháborúban és 1956-ban is megsérült, jellegét alapvetően nem veszítette el.

Az alkotók

Schmahl Henrik (1846–1912) [9] furcsa, magányos alakja volt korának. Hamburgban született, kőművesnek tanult. Vándorlegényként került Pestre. Idővel segédpálér lett. Ybl Miklós figyel fel rá a Fővármház építkezésén; taníttatta és odavette saját irodájába. Így Schmahl dolgozott Ybl 1870-es évekbeli nagy munkáin, illetve tovább a Bazilika rajzain is. Tervezett Kecskeméten romantikus templomot (evangélikus templom, 1863–65), Budapesten kései romantikus épületet (1875. V., Bajcsy-Zsilinszky út 55.), nagy eklektikus bérházakat az Andrássy úton (1880. 102.: 1882. 28.: 1886. 52.) és francia reneszánsz elemekkel díszített püspöki jószágkormányzói épületet Veszprémben (1902), – igazi hangját azonban a mór elemekkel kevert gótikában találta meg: VIII., Rákóczi út 7. (1892), Uránia filmszínház (1893. VIII., Rákóczi út 21.). Utolsó műve, az egykori Belvárosi Takarékpénztár egy különleges gondolkodású, különleges megoldásokat kedvelő alkotó életművének összefoglalása.

Lipták Pál (1874–1926) mérnök, műszaki doktor (1906), vasbetonépítési szakértő, a Lipták és Tsa. Építési és Vasipari Rt. alapítója és vezetője 1908–1916 között. 1919 után politikai pályára ment. 1920–1922-ben nemzetgyűlési képviselő volt, aztán kereskedelemügyi minisztériumi államtitkár. Az Adalékok a vasbeton szerkezetek elméletéhez c. könyv (Bp. 1906) írója.

Spiegel Frigyes (1866–1923) a magyar szecesszió építészeti jelentős alakja. Lindenbaum-háza ornamensávokba beúszó domborműveivel (1896–97, Bp. VII., Izabella u. 94., 96., Weinreb Fülöppel) a kor bécsi szecessziójának tökéletes megfelelője. Korai belsőépítészeti munkái – például a Posner papírbolt (1902) – úgyszintén. Később egyszerűbb, összefogottabb tömbű házakat tervezett, olykor rusztikus kőburkolattal (1907–1908. Bp. VI., Andrássy út 101.). A széles társadalmi életet élő, díszleteket is tervező sokoldalú Spiegel csekély számú, máig tanulságos írása érett gondolkodót mutat be. Nem közismert, hogy tervei alapján épült fel a szentpéternári

A Ferenciek terére néző főhomlokzat újra régi pompájában ragyog

Irodalom / References

- [1] Irásné Melis, Katalin: „Régészeti kutatások az Árpád-kori Pest külvárosai területén” [kézirat], 1982.
- [2] Melléklet in Miller, Ferdinand: *Epitome Vicissitudinum et Rerum Memorabilium de Libera Regia ac Metropolitana Urbe Budens*, Buda 1760.
- [3] Lipszky, János: *Plan der beiden königlichen freien Hauptstädte, Augsburg* 1810.
- [4] Zádor, Anna: *Pollack Mihály 1773–1855*, Budapest 1960, pp 180–181, 224, 235, 240, 415.
- [5] Schams, Franz: *Vollständige Beschreibung der königlichen Freystadt Pest in Ungarn*, Pest 1821, p 92.
- [6] Dorffinger, J Andreas: *Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die königliche Frey-Stadt Pesth*, Pest 1827, p 317.
- [7] Rupp, Jakab: *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*, Pest 1868, p 266.
- [8] Kazinczy, Ferenc: *Pestre*, [1828], Budapest 1929, Rexa Dezső (ed), p 41.
- [9] Fábíán, Gáspár: *Nagy magyar építőművészek*, Budapest 1936, pp 34–37.

egykori cári varieté és – később – a tel-avivi opera is. Több épületet tervezett Englerth Károllyal közösen.

Az épület

Az épület hosszúkas hegyesszögű telken áll. Főhomlokzata a Ferenciek terére néz. Hátsó traktusában felülről függesztett fémszerkezetű ívek által tartott Luxfer-üve-

gezett dongaboltozatú, emeletes passzázs fut végig. E passzázs a térről nyíló tágas nyolcszögletű térből indul. A homlokzatokat és a passzázszt egyéni hangulatú, kerámia-, üveg- és bronzelemekkel díszített és tagolt falsíkok alkotják. Az épület alsó két szintjén eredetileg a bank reprezentatív helyiségei kaptak helyet. Ezek udvari oldali termei a passzázsra néztek. Feljebb bérházi lakásokat

Schmahl a mór elemekkel kevert gótikában találta meg igazi hangját

A Párisi Udvar hatszögre szerkesztett alaprajza példa nélküli a magyar építészetben

További források

Vasárnapi Újság, Vol 44 (1897), p 89.

Vasárnapi Újság, Vol 44 (1897), pp 453–454.

Vasárnapi Újság, Vol 48 (1901), p 701.

Vasárnapi Újság, Vol 55 (1908), pp 565–566.

Magyar Építőművészet, Vol 6, No 5 (1908), pp 12–13.

Magyar Építőművészet, Vol 6, No 6 (1908), pp 12–31.

Vállalkozók Lapja, Vol 29, No 12 (1908-03-08) p 2.

Építő Ipar, Vol 33, No 13 (1909-03-28), p 122.

Építő Ipar, Vol 38, No 31 (1914-08-02) pp 311–327.

Építő Ipar, Vol 41, No 39 (1917-09-03) p 238.

Petrik, Albert: *A régi Buda-Pest építőművészete II*, Budapest 1910.

Lechner, Jenő: *Képek Buda és Pest fejlődéséből*, Budapest 1918, p 167.

Lechner, Jenő: *A régi Pest-Buda*, Budapest 1922, p 14.

Nagy, Lajos: „Pest város XVII. század végi topográfiai forrásai”, in *Tanulmányok Budapest múltjából XIV*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1961, pp 161–212.

Perehazy, Károly: *A régi belváros*, Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1982, p 25, 61.

Építészeti Múzeum, Róth Miksa gyűjtemény 71032, 34/30.

BFL tervtár Hrsz 24303 alatt.

A ház, Vol 3 (1911) 12.

A Technikus, 1921. 22.

alakítottak ki. A tetőtéri fotóműtermet a földszinti irodával külön lift kötötte össze.

A felülvilágított üzletutca nem volt szokatlan megoldás az épület építésének korában. Mint nagyobb vásárlói egység, a Brudern-bazár építése idején terjedt el Európában. Közismert példák voltak a londoni Burlington Arcade (S. Ware, 1818–19), a Nantes-i Passage Pommeraye (H. Durand-Gosselin, 1840–43), a brüsszeli Galeries royales Saint-Hubert (J. P. Cluysenaar, 1846–47) és a Leeds-i Country Arcade (Fr. Matcham, 1898–1900)... legnagyobb szabású előképe a milánói Galleria Vittorio Emanuele (Giu. Mengoni, 1865–77). A Párisi Udvar azonban egyedi megoldásokkal épített, szokatlan alkotás volt.

A Párisi Udvar hatszöggraszterra tervezett rendszere példa nélküli a magyar építészetben. Hasonlóképpen egyedi megoldású a hatszögletű középső térre fűzött kettős lépcsőház, a kör alaprajzú lifttel. A tervező gon-

dosságát dicséri a csőrepedési károk elkerülésére épített épület alatti közműalagút. Középületben is ritka, igényes megoldás volt a kényszerszellőztetett (ventilátoros) légcatornák útján hűtött, központi fűtéses banki helyiségek kialakítása. A hideg levegőt az épület alatti kút segítségével állították elő. Általában véve azonban az épület díszítési módja, gazdagsága és hangulata volt az, ami építése idején megragadta az embereket.

A helyreállítás és problémái

Az épületet 2015–2018 között állították helyre. A tervező az Archikon Kft. volt – Nagy Csaba és Pólus Károly –, a munkát a Market Építő Zrt. végezte el. A munka eredetileg is sok problémát ígért és még többet tartogatott menet közben...

E nagy ház egykori kivitelezésére alkotója halála és a kitörő első világháború nyomta rá bélyegét. Schmahl halála után Lipták igyekezett „betű szerint” igazodni az

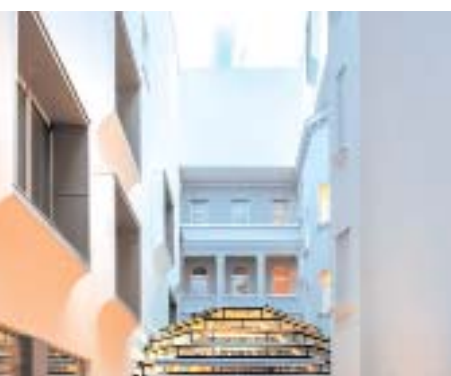
Emeleti és földszinti alaprajz

Belső befejező munkák még zajlanak lapzártánk idején, de a külső már elkészült

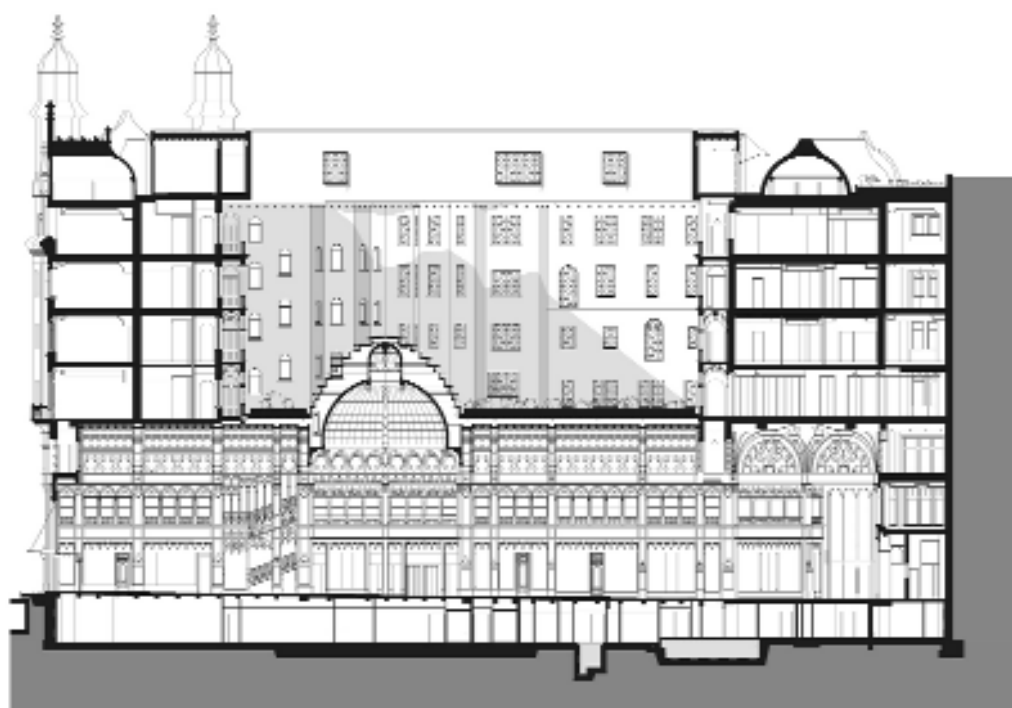
eredeti tervekhez. Ez azonban nem mindenütt sikerült. Az épületben benne maradt néhány kivitelezési hiba. További problémát jelentettek az első világháború utáni átalakítások. Az építtető bank helyét az első világháború

után más intézmények vették át. Gondot jelentett még:
- a korszak műszaki felfogását tükröző vasbeton szerkezet, amely nem korunk műszaki előírásaihoz igazodik,

Tetőszegélyezés, a törtfehér színű lemez alumíniumból készült (Prefa Prefalz, egyedi színben, P.10 bevonattal, fotó: Bujnovszky Tamás)

A metszeten világosan látszik, ami a homlokzaton nem: a tetőszinten jelentős bővítést kapott az épület

**Nem volt könnyű feladat a régi
Zsolnay-díszek pótlása**

- a rossz állapotú vagy tönkrement régi anyagok, díszek, részletek stb. utánzása és újragyártása,
- az új szállodai funkció beillesztése a meglévő, megtartandó keretek közé,
- a differenciált belső közlekedés megoldása.

Végül minden megoldódott, és Budapest egy helyreállított házzal gazdagodott.

Déry Attila

**A részletgazdag homlokzat
sok elemét
újra kellett gyártani**

Építész: Nagy Csaba, Pólus Károly, Batta Miklós, Pásztor Ádám, T. Major Kriszta (Archikon Kft. www.archikon.hu)

Építész munkatársak: Várhidi Bence, Bognár Gergely, Bóday Bagó Bernadett, Nahoczki Éva, Urbán Jakab

Belsőépítész tervező: Göde András, Kéry Balázs (Kroki Kft.)

Építtető: Párizs Property Kft.

Projektmenedzser: Óbuda-Újlak Zrt.

Műemléki szakértő:

Dr. Déry Attila PhD

Restaurátor tervező: Kelecsényi Gergely (Alakart Kft.)

Műemlékes projektvezető: Tóth András

Műszaki igazgató:

Bajnok Sándor

Tartószerkezeti terv: Pintér Tibor (ÉKI Terv Kft.)

Kovács Olivér (Eferte Mérnöki és Tanácsadó és Szolg. Kft.)

Épületgépész tervező: Bukovics János, Terék Tamás (G&B Plan Kft.)

Elektromos tervező: Rajkai Ferenc, Balán Gábor, Darnay János (Hungaroproject Mérnökiroda Kft.)

Generálkivitelező: Market Építő Zrt.

Fotó: Molnár Péter

A b s t r a c t s

WESSELÉNYI-GARAY, Andor: SPACE AND BODY GAME

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 18-25, DOI: 10.33268/Met.2019.1.1

TELEKOM HEADQUARTERS, BUDAPEST, HUNGARY

ARCHITECTS – TIBA ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ

Office developments often take on the role of being works of art. This being a result of many factors, location on major urban arterial routes, occupancy levels, urban planning restrictions and market presence. Here the option of placing one vast body of office space on a corner site would not suffice. Three courtyards of differing in nature have been enclosed, one is semi-public, another is semiprivate and the third a private park. From these spaces the surrounding volume has been developed as a truncated, sectioned solid. Style is a lesser question as the project aims to demonstrate the occupants market presence as the leading company in its given sector. Providing not only workspace, also relaxation area, dining areas and a lifestyle pattern inherent to company values.

LAMERS, Emiel: EAST MEETS WEST, WEST MEETS EAST

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 26-29, DOI: 10.33268/Met.2019.1.2

Examining what happens when architects are commissioned to work away from home. Is this a result of client loyalty to an „in-house” architect, architectural celebrity, open competitions or market pressure. Often these projects result in a collaboration between architectural practices that can often generate a new set of ideas outside of the standard understanding of context, innovation and social exchange. It will be interesting to see what happens when east meets west at the next congress in Budapest.

VAN BERKEL, Ben: CELEBRATION OF THE WORLD OF THEATRE

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 30-33, DOI: 10.33268/Met.2019.1.3

THE LYRIC THEATRE COMPLEX, HONG KONG

Locating three theatres, all of varied capacity and different in character, within one building seems to be a work of spatial choreography. This has been achieved by arranging the spaces around a central spine where all functions have been placed within a transparent stacked building, moving away from the traditional concept of theatres being closed black boxes, towards transparency and openness.

KATONA, Vilmos: WITHOUT LIMITS

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 34-37, DOI: 10.33268/Met.2019.1.4

NATIONAL DANCE THEATRE AT MILLENNIUM PARK, BUDAPEST, HUNGARY
ARCHITECT – GÁBOR ZOBOKI

Transformation of a former industrial building, later cultural centre, into a national dance theatre in the heart of Buda seems to be the most logical step to take considering the movement away from heavy industry towards cultural entertainment and associated activities. Easily accessed by private vehicles and public transport networks this former „temple of industry” provides the perfect space for a theatre. The new function, like dance is dynamic in form with timber stairs leading towards the main performance space. The puritan use of steelwork respects the building's industrial past whilst the fine detailed timber additions look to the future.

VIDEČNIK, Špela: OFIS ARHITEKTI WEST AND EAST

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 38-41, DOI: 10.33268/Met.2019.1.5

WEST: BASKET APARTMENTS, PARIS, FRANCE

A playful response was required for this development of short-term, student, housing on a site that measures 200x11 metres. Although the building core adheres to the linear demands of its given location architectural character has been enhanced by the use of attached/suspended basket structures to provide access walkways and balconies. Aside from the playful nature of this development it also looks to the future in terms of environmental impact by generating its own solar energy and harvesting rainwater. Education can be fun, socially responsive and practical.

EAST: FC BATE STADIUM, BORISZOV, BELARUS

This UEFA four star accredited stadium establishes a different approach to the conventional expectations of a sports venue. Located in the centre of a densely forested site this building is both organic in form and function. Once inside all the visitors and players energy is directed towards, sport, training and entertainment without loss of contact to nature.

YAMAMOTO, Asako: EUROPEAN ARCHITECTURE, JAPANESE DAYLIGHT

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 42-45, DOI: 10.33268/Met.2019.1.6

TWO WORKS BY ALPHAVILLE, JAPAN

A variation on the well known Japanese theme of building capsule hotels, constructed from regular sectioned timber columns and rafters placed at fixed intervals between which various functions are located: sleeping, bathrooms, eating and relaxation. Natural daylight being allowed to access the building along its central axis.

NISHIOJI CITY HALL, KYOTO, JAPAN

Somewhat similar to the project in Koya this building is constructed from a regulated structural system: here instead of using timber sections concrete panels are to be used. Regimenting the use of space and eventual function. The building form is intentionally small in scale, although five stories high, in order to create a direct relationship to the timber framed „Machiya” or „Artisans” timber framed homes found in this part of Kyoto.

ISHIGAMI, Junya: DREAMSCAPE

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 46-49, DOI: 10.33268/Met.2019.1.7

ART BIO FARM PROJECT, TOCHIGI, JAPAN

Convention has seen garden allotments being let to people in order to produce the maximum amount of crops in a small area. The concept behind this project is to allow people a chance to rent space which might be recreational as a driving priority. This dreamlike landscape will inspire creativity and therefore productivity by means of freedom of expression. Those who farm this land and its visitors alike can wander around flowing paths, easily access water sources and come to better understand the connection between the process of growing, harvesting, cooking and eventually eating.

DÉRY, Attila: MOORISH ARCHITECTURE IN PEST

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 50-55, DOI: 10.33268/Met.2019.1.8

PARIS COURTYARD, BUDAPEST, HUNGARY

ARCHITECTS – ARCHIKON

Being faced with the challenge of restoring a monumental building in any major city always presents numerous problems, here this was added to by the presence of technical design faults, relating to the poor quality of later additions and repairs. Also questions of how to replace or repair decorative elements including the Zsolnay roof tiles and ornaments. In addition to these challenges also fell the task of designing contemporary spaces and architectural additions, especially at roof level.

SEBES, Peter: VILLA FOR SECULAR RETREAT, NEAR MEGALITHS

Citation: *Metszet*, Vol 10, No 1 (2019), pp 56-59, DOI: 10.33268/Met.2019.1.9

VILLA, DEVON, UNITED KINGDOM

ARCHITECT – PETER ZUMTHOR

Secular living has lead towards the development of a temple for atheism. To be without belief, supposedly requires a timelessness expressed in monolith concrete forms where solid forms and the spaces between are expressed as opposites. The architect strives for an individual statement which does not conform to a particular style or language, therefore original. This building might be without the need for religious belief but it is still secular in its self.